

PETERBURG: ZAMANIN SINIRLARI ÖTESİNDE MİTSEL VE METİNSEL BİR VAROLUŞ

Eda H. Tan Metreş*

Öz

Her tarihsel varlık, tarih öncesindeki insanlığın büyük bir parçasını kendi bünyesinde taşır. Hakiki gerçeğin dışavurumu olarak nitelendirilen mitler, bilinmeyen bir mekânın ya da zamanın teorik inşasını ifade ederler. Bu anlamda hem Rus modernleşmesinin parlak bir göstergesi hem de modern dünyanın “gerçek dışı kent” arketipi olarak kabul edilen Peterburg (Петербург), zamanın ötesinde bir varoluşa işaret eder. Bu yönüyle sahte, yapay, kozmopolit gibi nitelendirmelerin hedefi olan kent *kutsal* değil, *dünyevi* olarak anılır. Rusya için hem marjinal hem de merkezi niteliğe sahip topografik bir paradoksu cisimleştiren Peterburg, zamanla kültürlerarası bir odak, bir kent-metin haline gelir. Kentin kuruluş aşamasında yer alan mitoloji sahası kentin gelecekteki tarihi, çehresi ve yaşam düzeniyle koşullandırılmıştır. Bu yaklaşımla ilişkili olarak oluşturulan kent-metin yüzyıllar boyunca Peterburg temasını hâkim kılan, bir felaketi sezinen, apokaliptik bir ruh hali veren kentin yaratılış efsanesinden beslenir.

Bu çalışmada Peterburg’un kendi doğasındaki simgeler, mitler ve fikirler üzerinden oluşturulan varoluş, bu süreci ele alan edebi metinler ışığında, disiplinlerarası bir yöntemle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Peterburg, mit, kent, kent-metin, varoluş.

Giriş

Kent, yalnızca nesnel bir koşul, sosyolojik bir bağlam, dışsal bir veri değildir. Kent yaşayışını kavramsallaştıran araştırmacılar için bu, bir çabanın, bir iradenin, özneliğin ve düşünümün imgelerini taşır. Eski Rus’a ve Rusya’ya başkentlik etmiş *Kiev (Киев)* ve *Moskova (Москва)* kentleri gibi, *Peterburg* da pek çok düşünürün, kültür ve tarih araştırmacısının ve edebiyat bilimcinin çalışmalarına konu olur. Özellikle, *bataklık ve kemikler üzerine kurulan kent* düşüncesi etrafında şekillenen Peterburg’un dehşet verici yazgısı XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlangıç döneminde Rus edebiyatında etkin bir rol üstlenir. Ancak diğer kentlerden farklı olarak, Peterburg’un edebi metinlere yansıyan sureti topografik, iklimsel, panoramik; gündelik yaşama ve kültürel-tarihsel dokuya ait niteliklerle sınırlı değildir. Bunların da ötesinde, düşünsel bir zemin olarak varlık gösteren “Peterburg miti” (Петербургский миф) doğaötesi varoluşun kökenini temsil eder. Bu bağlamda Peterburg’u ele alan eserlerin uzamsal ve zamansal bir düzlemde, folklor temelli metinler üzerinden oluşturulduğu düşünülebilir. Nitekim Peterburg’un doğuşunu, kuruluşunu simgeleyen kentin kurucusu I. Petro’nun anıtı timsalindeki “Bakır Atlı” (Медный всадник), bu doğaötesi varoluşun merkezi kabul edilir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, edahtan@akdeniz.edu.tr

Mitsel-Tarihsel Varoluş

Peterburg'un kuruluşu yukarıdan aşağıya, despotça yürütülen ve dayatılan dünya modernleşme tarihinin dramatik gelişmelerinden biridir. Peterburg, ismini henüz Rusya'nın yeni başkenti olmadan önce alır. Mayıs 1703'te I. Petro, Neva nehrinin Lagoda gölünden sürüklediği suları Baltık denizine açılan körfeze döktüğü yerde yeni bir kale inşa etmeye karar verir, eş zamanlı bir şekilde Aziz Petropavlovsk Katedrali'nin (собор Святых Петра и Павла) temelleri de atılır. Sankt-Peterburg, başlangıçta bir kale olarak anılır. I. Petro bu delta üzerinde bir kent kurma fikrini, daha sonra gündeme getirir. Dolayısıyla katedralle ilişkili olarak önce kaleye verilen bu isim, ardından kente addedilir.¹ I. Petro döneminde kent, Hollanda usulü bir ifadeyle "Sankt-Piterburh" (Санкт-Питербурх) olarak anılır (kimi zaman Sankt-Piter-Burh olarak yazılmıştır). Yunanca kökenli "Sankt-Petropolis" (Санкт-Петрополис) ya da yalnızca "Petropol" (Петрополь) ifadeleri de I. Petro'nun yazışmalarında ve kente ait ilk anlatılarda sıkça yer bulur.²

Kentin temellerini, İsveç'le yapılan savaşın hemen sonrasında geri kazanılan Baltık kıyısındaki topraklara atan I. Petro, böylelikle Rusya'yı yalnızca Avrupa'yla yakınlaştırmaz, aynı zamanda imparatorluğun merkezini de buraya taşır. İmparatorluk başkenti Peterburg XIX. yüzyıl boyunca modernliğin parlak bir ifadesi olarak Rus toplumsal yaşamına yön verir. Benzer bir biçimde Roma imparatoru I. Constantinus da eski Byzantium'un adını Konstantinopolis'e (İstanbul) dönüştürüp, bu kenti Roma imparatorluğunun yeni başkenti yaparak modern tarihçilerin "Bizans" olarak andıkları uygarlığın temelini atar. Peterburg'un temelleri I. Petro'nun İsveç galibiyeti sonrasında atılır. Constantinus ise iktidarı paylaştığı Maxentius ve Licinius karşısındaki zaferi sonrasında Roma İmparatorluğu'nun tek hükümdarı olduğu zaman, karşı kıyıda Byzantion kentine gelir ve bu kenti imparatorluğun yeni başkenti yapmaya karar verir. 324–330 yılları arasında Byzantion, Roma kenti model alınarak kapsamlı ve yoğun bir imar faaliyetiyle baştan inşa edilir. M.Ö. VII. yüzyılda Sarayburnu'nda bir Yunan koloni yerleşmesi olarak kurulan Byzantion kenti, M.Ö. II. yüzyılda Roma İmparatorluğu'na bağlanır. Ancak bu küçük Roma kentinin kaderi 330 yılında Roma İmparatoru I. Constantinus tarafından imparatorluğun yeni başkenti olarak seçildiğinde bütünüyle değişir; kurucusunun adıyla "Konstantinopolis" olarak anılan kent, Geç Antik dünyanın merkezi haline gelir.³ Dolayısıyla Konstantinopolis, doğal bir gelişim sürecinin sonucunda değil, bilinçli bir tercih ve irade ile kurulmuş olan bir başkenttir. Constantinus'un, başkenti imparatorluğun öbür ucuna taşınması I. Petro'nun Peterburg'a olan yaklaşımıyla benzerlik gösterir. Nitekim farklı dönemlerde, farklı koşullarda ve farklı ülke topraklarında da olsa, bir ülkenin başkentinin uzak bir noktaya taşınması, "uç" diye tabir edilen bu yeri merkeze dönüştürmek demektir.

¹ A. Sobçak, *İz Leningrada v Peterburg puteşestvie vo vremeni*, Sankt-Peterburg, Kontfors, 1999, s. 12.

² Sobçak, a.g.e., s. 14.

³ E. Akyürek, "I. Constantinus: Konstantinopolis'in Kuruluşu", *Aktüel Arkeoloji* 37, Ocak-Şubat 2014, s. 80.

Bilinçli bir tercih sonucu Roma kent modeline göre inşa edilen Konstantinopolis gibi, Peterburg da *doğal bir süreç* içinde gelişmemiş, farklı uluslardan mimarların ortak çalışmalarıyla ve binlerce serfin emeğiyle Aydınlanma Çağı'nın ideal mimari planına göre inşa edilmiştir. Bu anlamda kentin inşası uğruna tebaasını toplu halde yok edebilecek bir güce ve iradeye sahip olan I. Petro, Batılı mutlak hükümdarlardan çok, piramitleri yaptıran Firavunlara benzetilir.⁴ "İnsan kemikleri üzerine kurulan kent" (Город на костях) efsanesiyle anılan Peterburg uğruna ödenen dehşet verici bedel, insan bedenlerinden görkemli anıtlara uzanır. 1847 yılında kaleme aldığı "Sular Altındaki Kent" (Подводный город) adlı eserinde bu konuya değinen şair Mihail Dmitriyev, yaşlı bir balıkçının bir gençle yaptığı konuşma üzerinden, günahlarının bedeli olarak su altında kalan devasa kenti şu sözlerle aktarır: "*Bir bahadır inşa etti onu/ Bataklığı kemiklerle sağlamaştırdı...*"⁵ XX. yüzyıla da uzanan bu konuyla ilgili değerlendirmeler Dmitri Merejkovski'nin sanatında yer bulur. D. Merejkovski, "İsa ve Deccal" (Христос и Антихрист) adlı üçleme formundaki eserinin son cildi olan "Deccal. Petro ve Aleksey" (Антихрист. Петр и Алексей) adlı eserinde tarihsel izdüşümünden çok, felsefi ve eskatolojik yönüyle öne çıkardığı I. Petro imgesiyle A. Puşkin'in "Bakır Atlı" eserini anımsatır. Eserde, Petro'nun tasviri yüzeysel bir anlatımla sunulur, asıl dikkat çekilen konu ise iyinin ve kötünün karşıtlığıdır, bu da İsa ve Deccal üzerinden ele alınır. Bakır Atlı'nın başlattığı geleneğe ise Peterburg'un gerçek yaşamının gerçeküstü niteliği öne çıkarılır. Bu geleneği sürdüren bir yaklaşımla, Peterburg'u insan kemikleriyle dolu, devasa bir mezarlık olarak ifade eden D. Merejkovski, kimi zaman kentte beliren sarı tonlardaki duman katmanı içinde ölülerin dolaştığını dile getirir. I. Petro'yu kötü, uğursuz ve şeytani bir varlık olarak ele alan D. Merejkovski'nin söz konusu anlatımının etkisiyle, "Petro'nun Günü" (День Петра) adlı eserini kaleme alan Aleksey Tolstoy ise, D. Merejkovski'nin ortaya koyduğu dini ve felsefi sorunsalı kendi döneminin toplumsal ifadesiyle, nesnel bir biçimde aktarır.⁶

Kentin kuruluş sürecinde yaşamını yitiren insanların kemikleri, çok geçmeden kentin mitolojik ve folklorik zemininin bir parçası olur. Nitekim Peterburg'un kuruluş hikâyesiyle benzerlikler taşıyan bir Fin efsanesinde Peterburg, tıpkı tanrıça Athena gibi, balıkçıyı şaşırtarak tanrıya benzer bir çarın kafasından zuhur eder.⁷ Efsanelerdeki Peterburg imgesinde dahi öne çıkan "varoluş" hikâyesi, zamanın sınırlarının ötesinde mitolojik öğelerle örtülüdür. Bu bağlamda

⁴ M. Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, Çev. Ü. Altuğ, B. Peker, İstanbul, İletişim yayınları, 2013, s. 239.

⁵ M. A. Dmitriyev, "Stihotvoreniya". (Çevrimiçi) http://az.lib.ru/d/dmitriew_m_a/text_0050.shtml 22.12.2018.

⁶ Eskatoloji: Evren ve insanlığın sonu ile ilgili öğretiler. // Tek insanın sonu ile ilgili olarak ölümden sonraki yazgı (bireysel öbür dünya bilgisi); dünyanın sonu ile ilgili olarak, ölümlerin dirilmesi, kıyamet günü ve öbür dünya konularını işler (genel öbür dünya bilgisi). Bkz.: Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, İnkılap, 2015, s. 139.

⁷ O. İ. Pleşkova, "'Den Petra' A. N. Tolstogo: Perelomlenie traditsii D. S. Merejkovskogo", *Kultura i tekst* № 12, 2011, s. 321.

⁸ S. Boym, *Nostaljinin Geleceği*, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Metis yayınları, 2009, s. 197.

Peterburg'u Apollon* kenti, Moskova'yı ise Dionysos* kenti olarak nitelendiren araştırmacı Aleksandr Lyusiy kendiliğinden, serbestçe yetişen bir bitkiyle özdeşleştirdiği Moskova'nın, kendisine karşıt bir biçimde gelişme gösteren *yapaylığı*, başka bir deyişle *Peterburg'u* gölgelediğini ifade eder.⁸ Tarihsel ve kültürel anlamda ortaya çıkan bu iki taraflılık Andrey Bely'in "Peterburg" adlı eserinde kendisine bir karşılık bulur.⁹ A. Bely'in; "*Peterburg sadece bize göre var değildir, haritalarda da yer almaktadır: ortasında kara bir noktayla iç içe iki daire görünümünde...*"¹⁰ sözleri araştırmacı Vladimir Toporov'un kent hakkında yaptığı çalışmalarla derinlik kazanır. V. Toporov bu düşünceden beslenerek Avrasya düşüncesi hakkında, başka bir deyişle Avrasya ve Avrupa kanadı altındaki iki farklı stil ve onların karşıt konumları, mücadeleleri ve uygun koşullar halinde aralarında oluşan etkileşim hakkında değerlendirmelerde bulunarak Peterburg düşüncesine farklı bir pencere açar.¹¹ Fakat Peterburg söz konusu özgül ve bireşimli durum içinde *sahte* ve *yapay* görünür. Böylelikle kentin kuruluş hikâyesi, inşa edilmiş süreci ve bununla ilgili tartışmalar Peterburg ve Konstantinopolis arasındaki olağan benzerliği ortaya koyar. Tarihsel ve kültürel anlamdaki bu kesişme, yine A. Bely tarafından şu sözlerle formüle edilir: "*Peterburg ya da Sankt-Peterburg ya da Piter (hepsi bir) uzun zamandır Rusya imparatorluğuna aittir. Çargrad, Konstantinograd (ya da denildiği gibi Konstantinopol) ise haklı olarak mirasa dâhildir.*"¹²

Eski inanışların ardında bıraktığı pek çok ritüel gibi, kutsal addedilen bir kentin kuruluşu da kadim zamanların ruhunu hissettirir. Bu anlamda Antik Çağ'a özgü yeni kurulan kentlerin kanla kutsanması geleneği "Moskova'nın Kuruluş Öyküsü" (Повесть о зачале Москвы) adlı eserde yer bularak dönemin Ortodoks motiflerinin dışına çıkar. Nitekim Keşiş Filofey Pskovski'nin "Moskova Üçüncü Roma'dır" tezine dayandırılarak "Üçüncü Roma" adını alan bu kent de kanlı bir eylem sonucu kurulur.¹³ Bu düşünceye göre uğurlarına kan akıtılan *Eski Roma* ve İkinci Roma – *Konstantinopol* – gibi, "Üçüncü Roma" addedilen *Moskova* da aynı geleneği sürdürmelidir.¹⁴

* Apollon; aydınlığın, ışığın, bilgeliğin, düzenin, idealizmin, aristokrasinin tanrısıdır. Nietzsche'ye göre Apollon Yunan kültürünün yaratılmasına neden olan iki karakterinden biri olarak gösterilir. Bkz.: İsmail Gezgin, *Sanatın Mitolojisi*, 3. bs., İstanbul, Sel yayınları, 2014, s. 96-97.

* Dionysos; Nietzsche, Yunan kültürünün yaratılmasında Apollon ile karşıtlık oluşturan diğer karakterin Dionysos olduğunu söyler. Apollon'a göre Dionysos; kültüre karşı doğa. Dionysos'un Doğu kültüründen yükselen bir tanrı olduğu tartışmalı bir konudur. Bkz.: Gezgin, *a.g.e.*, s. 103-104.

⁸ A. Lyusiy, *Moskovskiy tekst*, Moskva, VEÇE, 2013, s. 15.

⁹ L. A. Emirova, "Gorog orla i zmeya, ili k istorii 'peterburgskogo teksta'", *Literaturnoe obozrenie: istoriya i sovremennost*, DGPU., 2012, s. 221.

¹⁰ A. Bely, *Petersburg*, Çev. S. Gürses, İstanbul, Everest yayınları, 2009, s. 3.

¹¹ V. N. Toporov, *Peterburg i Peterburgskiy tekst russkoy literatury: izbrannie trudi*, SPB: İskusstvo, 2003, s. 494.

¹² Bely, *a.g.e.*, s. 2.

¹³ E. İnanır, *Rus Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi yayınları, 2003, s. 34-35.

¹⁴ E. İnanır, "Mif jertvoprinoşeniya' v tekstah russkoy i bolgarskoy literatur", *Karadeniz Dergisi*, 2018 (38), s. 29.

Kutsal kabul edilen bir kent, varlığını sonsuza dek sürdürsün diye bir günde kurulur, kentin kuruluş günü ise büyük bir bayram olarak hafızalarda yer eder. Pagan inanışının bir izdüşümü olarak, Ebedi Kent Roma'nın kurulduğu tarih bugün de anılmaktadır. Her kent, kurucusunu *yaratıcısı/ tanrısı* kabul eder. Ecdadın hatırası ebediyen muhafaza edilir. Atina için Thesesus*, Roma için Romulus* gibi.¹⁵ Ancak araştırmacı Jan Assmann'a göre kutsal kentler, görgü tanıklarının temin ettiği gerçeklerle değil, inanca bağlı ve kökleri daha sonra oluşan fikirlerle anılır.¹⁶ Bu yönüyle Peterburg; sahte, yapay, yabancı, kozmopolit olarak anılsa da I. Petro'nun kanatları altında gerçekleşen doğuşunu ve I. Petro sonrasındaki imparatorluk sürecinde sürdürdüğü sosyo-tarihsel ve kültürel gelişimini "Kuzey'in Başkenti" (Северная столица), "Avrupa'ya Açılan Pencere" (Окно в Европу), "Kuzey'in Venedik'i" (Северная Венеция), "Kuzey'in Roma'sı" (Северный Рим) ve "Kuzey'in Palmira'sı" (Северная Пальмира) gibi ifadelerle Rus toplumsal belleğinde bir üst noktaya taşır.¹⁷

Peterburg'un "Kuzey'in Roma'sı" (Северный Рим) olarak adlandırılması kuruluş hikâyeleriyle ve merkeze dönüştürülmeleriyle özdeşleştirilen bu iki kenti sosyo-politik, dini ve kültürel bağlamda başka bir platformda daha yan yana getirir. "Üçüncü Roma" (Третий Рим) teziyle ilişkili olarak ortaya çıkan bu düşünce yalnızca Avrupa tarihini değil, Eski Roma ve onun ardılı Bizans tarihini de yakından ilgilendirir. Üçüncü Roma ideolojisi Peterburg'a değil, o dönemde başkent olan Moskova'ya ithaf edilmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki Moskova, hiçbir zaman Rusya İmparatorluğu'na başkentlik yapmamıştır, bu temsil Peterburg'a aittir. Dolayısıyla Rusya tarihinin imparatorluk dönemi Peterburg'la ilişkilidir; tüm Rus imparatorları Peterburg'daki Petropavlovsk Katedrali'ne defnedilmiştir. Bu nedenle Peterburg'un Roma'yla ilişkilendirilmesi, Moskova'nın Roma'yla ilişkilendirilmesinden daha anlamlı görülür. Kentin, Rusya'nın alışık olmadığı geometrik tarzda, düz hatlı, klasik mimarisi ise antik Roma'yı anımsatır.¹⁸ Bu anlamda yazar Aleksandr Sumarokov'un İmparatorluk Sanat Akademisi açılış töreninde bu konuyla ilgili yaptığı konuşma önem taşır. A. Sumarokov'a göre I. Petro'nun kuzeydeki kenti, Aziz Petro'nun güneydeki kentinin yerini alacak, Peterburg "Yeni Roma" olarak anılacaktır: "*Petropol, gelecek kuşaklarımız yüceltecekler seni, başka bir biçimde: Kuzey'in Roma'sı olacaktır...*"¹⁹ Benzer bir biçimde kentin görkemli mimarisinden etkilenen Mihail Lomonosov da "*Tez zamanda, bizim karşımızda Roma utanç duyacak...*"²⁰ sözleriyle, kentin yükselişine kayıtsız kalmaz.

* Thesesus: Bir Attika efsanesi kahramanı. Atina kralı Aigeus (yahut tanrı Poesidon) ile Aithra'nın oğulları. Bkz.: B. Necatigil, *Küçük Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, YKY, 2017, s. 135-136.

* Romulus ve Remus (ya da Romus) Aeneas'ın oğulları ya da torunlarıdır. Roma Mitolojisine göre MÖ 753'te Roma şehrinin kurucularıdır. Bkz.: J. F. Gardner, *Roma Mitleri*, Çev. S. Korkmaz, Ankara, Phoenix kitap, 2012, s. 43-46.

¹⁵ N. Antsiferov, *Duşa Peterburga*, Moskva, Bertelsmann media moskau, 2014, s. 52

¹⁶ J. Assmann, *Kültürel Bellek*, Çev. Ayşe Tekin, İstanbul, Ayrıntı yayınları, 2015, s. 49.

¹⁷ Sobçak, a.g.e., s.14.

¹⁸ Sobçak, a.g.e., s. 32-33.

¹⁹ A. P. Sumarokov, *İzbrannie proizvedeniya*, Leningrad, Sovetskiy pisatel, 1957, s.323.

²⁰ M. V. Lomonosov, *İzbrannie proizvedeniya*, Leningrad, Sovetskiy pisatel, 1986. s. 231.

Araştırmacı İ. M. Grevs'e göre bir kenti tam anlamıyla hissedebilmek bir kuleden, bir yükseklikten ona bakabilmekle mümkündür. Böylelikle göz ucuyla da olsa kentin hayat bulduğu topraklara dokunmak mümkün olur. Bu küçük an içinde insanı saran esrarengiz duygu kentin kuruluşuna, köklerine uzanır. Bu şekilde, göz hapsine alınan kentin hangi türe ait olduğu da anlaşılabilir. Ormandaki ağaçlar gibi kendiliğinden, doğal bir süreçte ortaya çıkan kentler *ilk grubu* oluştururlar. Bu kentlerin kökeni, durmak bilmeden kazılan bir çukurun derinliği kadar engindir. Ancak esrarengiz mitlerin perdesi altındaki bu antik kentleri anlamak çoğu zaman kolay olmaz. Roma ve Moskova bu gruba ait kentlerdir. Kimi kentlerde ise katman halinde, çekirdek yapılaşmanın etrafını saran yeni halkalar dikkat çeker. Bu yerleşim birimlerindeki çok katmanlı görünüm bir ağacın gövdesinden koparılan kesigi andırır. Bu bağlamda New York, Floransa ve Peterburg ikinci gruba ait kentlerdir.²¹ Bugün dahi tartışılan Moskova ve Peterburg kutupsallığı çerçevesinde her iki kentin sahip olduğu kendine özgü zengin simgesel, kültürel ve tarihsel zemin Moskova'yı *kutsal*, Peterburg'u *dünyevi* olarak nitelendirse de, Peterburg hem Rus modernleşmesinin parlak bir göstergesi hem de modern dünyanın "gerçek dışı kent" arketipi olarak kabul edilir.

Yüzyıllara dayanan bir gelenekten, kendi köklerinden koparılan Peterburg'un temsil ettiği yabancı ve kozmopolit unsurlar kentin doğasının Rus topraklarında var olan ruhu taşımadığını düşündürür. Tüm bu yaklaşımlara rağmen Peterburg'a addedilen "yabancı" nitelemesine karşı çıkarak kentin kökeninin Kutsal Rus'a uzandığını ifade eden A. Sumarokov, Peterburg'u "Rus topraklarının güneşi Aleksandr Nevski'nin kenti" olarak adlandırır.²² Nitekim I. Petro, A. Nevski'nin naaşını Vladimir kentinden Peterburg'a getirtmiş ve A. Nevski, imparatorluk başkentinin koruyucu ruhu kabul edilmiştir. A. Sumarokov'un ifade ettiği gibi Peterburg'a genel bir bakış aslında pek çok konuya açıklama getirir. Peterburg; emperyalizmin varlık göstermeye başladığı bir süreçte, gelenekçi yaşamın kalın örtüsünü üzerinden kaldırmaya çalışan bir halkın kendine dönük yaşayışına yüz çevirip, dünya arenasında yer edinmeye çalıştığı bir dönemde kurulur.²³ Böylelikle, I. Petro'nun Avrupa'ya açılan bir pencere olarak gördüğü kent, yüzyıllara dayanan bir geleneği sonlandırmak isteyen bir iradenin, yeni seküler resmi kültürün simgesi haline gelir.

Peterburg Mitinin Bir Türevi Olarak Kent-Metin

Peterburg metinleri ve Peterburg miti üzerine gerçekleştirilen çalışmalar, kimi zaman anlamdaş kabul edilen bu ifadelerin farklı boyutlarına dikkat çeker. Peterburg miti, Peterburg metinlerine göre daha soyut bir ifadedir; özü, belirli bir metin üzerinden var edilmeyip belirli bir sanat görüşü ekseninde oluşan mitolojik bir değişmezliktir. Peterburg mitine ait bu tanım, mit kavramının tüm yapısal tanımlarıyla yakından ilişkilidir. Bu mitolojik alt grubu edebiyatın içine dâhil eden Peterburg metinleri ise Peterburg mitinin bir türevi olarak ikincil bir

²¹ Antsiferov, *a.g.e.*, s. 19.

²² G. V. Gornova, *Filosofiya goroda*, Moskva, Forum, 2014, s. 109.

²³ Antsiferov, *a.g.e.*, s. 20.

yere sahiptir. Kent mitini kendi içinde muhafaza eden görünümüyle Peterburg, *anlambilimsel bir merkez* teşkil eder.²⁴ Bir tasavvur ürünü olan kent, çoğunlukla bir kara imparatorluğu olan Rusya için hem marjinal hem de merkezi niteliğe sahip topografik bir paradoksu cisimleştirir: kültürlerarası bir odak, bir kent-metin haline gelir. Araştırmacı Svetlana Boym'un ifadesiyle: "*Puşkin'de taştan bir şiir, Gogol'de sokakları metnin satırlarıyla iç içe geçen fantastik bir labirent, Mandelştam'da ise ortası sökülüp alınmış kaldırım taşlı bir kitaptır Peterburg.*"²⁵

1970'lerde Peterburg metinleri inceleme konusunu Rus filolojisine tanıtan Vladimir Toporov, bu fikrin kuramcısı olarak gösterilir. Peterburg metinleri ifadesi, Rus edebiyatında ilk kez V. Toporov'un 1973 yılında yazmış olduğu "Mitolojik Fikirlerin Arkaik Şemaları Bağlamında Dostoyevski Romanının Yapısı Üzerine" (О структуре романа Достоевского в связи с архаичными схемами мифологического мышления) başlıklı makalesinde kullanılır. V. Toporov'un makalesinde bu ifadeye yer vermesi, Rus edebiyatında kent metinleri anlayışının özellikle edebiyat bilimi ekseninde biçimlenmesi adına önemli bir başlangıç olur. Bu ifadenin teorik olarak anlaşıldırılması ve belli kaynaklarla temellendirilmesi ise 1984 yılında yayımlanan "Rus Edebiyatında Peterburg ve Peterburg Metinleri" (Петербург и Петербургский текст в русской литературе) adlı çalışmayla gerçekleştirilir. V. Toporov bu çalışmada Peterburg'a adanmış çok sayıda esere yer vererek Peterburg'un iklimi, kentin coğrafi özellikleri, kültürel özellikleri, karakteristik gelenekselliği ve kentin panoraması üzerine bir kaynak bütünlüğü oluşturur.²⁶ V. Toporov, Peterburg'un kültürel fenomenini yalnızca yapısal ve göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle değil, aynı zamanda felsefi bir bakışla da ele alır.

Peterburg metinlerinde özne, yüklem, sıfat ve zarf yapılandırılması gibi *dil kodlama yöntemleri* üzerinden Peterburg'a ait tüm bileşenler arasında anlambilimsel bir tutarlılık oluşturulması amaçlanır.²⁷ V. Toporov'a göre, Peterburg metinlerinin kilit sorunu soteryoloji (kurtuluş bilim) mitolojisidir; çünkü bu kentin kuruluş aşamasında yer alan mitoloji sahası kentin gelecekteki tarihi, çehresi ve yaşam düzeniyle koşullandırılmıştır. Bu yaklaşımla ilişkili olarak eskatoloji motifi edebiyatta öne çıkan temalardan biri haline gelir. Bu bağlamda kentin anlambilimsel tutarlılığıyla ilişkili olarak öne çıkan *lanetli şehir, felaket şehri, mahkûm şehir* gibi nitelendirmeler eskatoloji motiflerinin karşılığı olarak önem taşır. Peterburg, kurmacanın gölgesinde kalmış bir gerçeklikle özdeşleştirilir; gerçek boyutlardaki Peterburg ile kente ait mitler arasında ayırım yapmak güçtür. Varlığını bu şekilde sürdüren kent, tüm yanılısalarıyla devasa ölçekte, güzel bir taklit olarak nitelendirilir. Araştırmacı Yuri Lotman'a göre Peterburg, aynı anda hem bir cennet hem bir cehennem olarak, hem ideal bir kent ütopyası hem de Rus deccalinin maskeli balosu olarak algılanır.²⁸

²⁴ L. Z. Poleşçuk, "Peterburgskiy tekst i Peterburgskiy mif v kontseptsii V. N. Toporova", *Vestnik KFU im. N. A. Nekrasova*, №:1, 2008, s. 98.

²⁵ Boym, *a.g.e.*, s. 197.

²⁶ Toporov, *a.g.e.*, s. 26.

²⁷ Toporov, *a.g.e.*, s. 60.

²⁸ Yu. Lotman, *Düşünen Dünyaların İçinde İnsan-Metin-Semiosfer-Tarih*, Çev. S. Gürses, Ankara, Bilgesu, 2012, s. 270-271.

V. Toporov, temel çalışmalarıyla kentin kendi doğasında var olan simgeler, mitler ve fikirlerden oluşan yeni bir metin inşa eder. Peterburg metni, yalnızca kentin varoluş hikâyesini vurgulayan bir yansıma değil, aynı zamanda gerçek olandan daha gerçek olana bir geçiş (realibus ad realiora) ve manevi değerler içindeki maddi dünyanın bir dönüşümüdür. Bu yöndeki etkili fikirlerden biri de kentin varoluşunun geçiciliğidir. Bu ekseninde oluşturulan kent-metin, yüzyıllar boyunca Peterburg temasını hâkim kılan; bir felaketi sezinleyen, apokaliptik bir ruh hali veren kentin yaratılış efsanesinden beslenir. Bu efsane, en eski kentsel folklor öğelerinde; şarkılar, hikâyeler, efsaneler içinde ortaya çıkar ve XIX. - XX. yüzyıl Rus edebiyatı metinlerinde yol alır.²⁹ Bu anlamda 1824'te Peterburg'da gerçekleşen sel felaketi Aleksandr Puşkin'in "Bakır Atlı" eserinde tasvir edildiği şekliyle, V. Toporov'un savlarına önemli bir örnek oluşturur. Peterburg'un eskatolojik, mistik bileşenleriyle kaos içinde kaybolan evren görünümündeki tasviri "Bakır Atlı"da şu sözlerle yer bulur:

*"Neva şişiniyordu ve uğulduyordu/ Bir kazandan halkalanmışça fokurduyor/ Saldırıyordu kente doğru. Taşkınlar önünde/ Kaçıştı her şey, her şey çevrede/ Birdenbire ıssızlandı, sular birdenbire/Yeraltının doldurdu mahzenlerini/ Kanallar döküldü kent bahçelerine (...)
Sürüklenmiş sinliklerden tabutlar/ Yüzüyor caddelerin üzerinde..."*³⁰

Yu. Lotman'na göre *lanetli kent* fikrinin ortaya koyduğu, doğa güçleriyle kültürün ebedi savaşı Peterburg mitinde suyun ve taşın karşıtı olarak gerçekleşir. Burada ifade edilen taş "doğal", "vahşi" (işlenmemiş) değildir, kökleri yere bağlı kayalar da değildir; bir yerden getirilmiş, işlenmiş ve insanileştirilmiş, kültürleştirilmiştir. Peterburg taşı yapaydır, doğanın bir görüngüsü değildir.³¹ Kentin yapaylığı "Bakır Atlı" adlı eserde *doğanın üvey oğlu* nitelemesiyle şöyle ifade edilir: *"Bataklık balçığı, orman karanlığı içinden/ Gururla ve görkemle yükseldi; Doğanın üvey oğlu."*³² Kente atfedilen yapaylık konusu A. Puşkin'in "Büyük Petro'nun Arabı" (Арап Петра Великого) adlı çalışmasında ise: *"Açık su bentleri, sessiz kanallar ve tahta köprüler, insan isteminin doğa güçleri karşısında, kısa bir süre içinde, her alanda elde etmiş olduğu başarıları belgeliyorlardı. Evler bir çırpıda kuruluvermiş gibiydiler."*³³ sözleriyle yer bulur. Kentin kurucusu kabul edilen I. Petro gibi, A. Puşkin de Peterburg imgesinin yaratıcısı olarak görülür. Benzer bir biçimde şair Konstantin Batyuşkov da kentin özgün karakterini derinlemesine hissedebilmiş, ancak A. Puşkin'in ortaya koyduğu zengin açılım onun sanatında aynı karşılığı bulamamıştır. Hem A. Puşkin'in hem K. Batyuşkov'un, eserlerinde kentin kurucusu kabul edilen bir kahraman üzerine oluşturulan mitolojik anlatım, yalnızca efsanevi bir kahramandan ya da efsanevi bir olaydan ibaret değildir. Yaratılan mitsel doku, tarihle ilişkilendirilerek

²⁹ Toporov, *a.g.e.*, s. 45-49.

³⁰ A. S. Puşkin, *Bakır Atlı*, Çev. Azer Yaran, Dünya Klasikleri Cumhuriyet, 2000, s. 89.

³¹ Lotman, *a.g.e.*, s. 268-269.

³² Puşkin, *Bakır Atlı*, s. 83.

³³ A. S. Puşkin, *Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar*, 8. bs. Çev. Ataol Behramoğlu, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2006, s. 13.

oluşturulmuştur. Başka bir deyişle A. Puşkin ve K. Batyuşkov kutsal bir kimlikle bütünleştirdikleri Peterburg kentinin kurucusu I. Petro'yu eski inanışlardan esinlenerek kaleme almışlardır.³⁴

Peterburg, kökleri olmayan bir kent, Rusya'nın Batılılaşma manzarasının gerçekliğin yerini tutmaya çalıştığı küresel bir Potemkin köyü olarak görülür. Araştırmacı George Steiner kente ait bu yaklaşımı: "Bütün kent, sanki istibdadın zalim büyüyle sudan ve bataklıktan yaratılmıştı. Kökleri ne toprakta ne de geçmişteydi."³⁵ sözleriyle ifade eder. Kentin bir geçmişe sahip olmayışı mitolojik öğelerle örtülü, mistik bir geçmiş arayışıyla sonuçlanır. Böylelikle mit, semi-yotik boşluğu doldurur ve *yapay* addedilen kent, insanlara mistik bir perdenin ardından görünür. Peterburg bu açıdan tipiktir: Peterburg'un tarihi Peterburg mitolojisinden ayrılmaz, araştırmacı Yu. Lotman'ın da ifade ettiği gibi, "mitoloji" sözcüğü bu durumda metafor olarak değerlendirilemez. Nitekim XIX. yüzyıl Rus edebiyatının – A. Puşkin ve N. Gogol'den F. Dostoyevski'ye kadar – Peterburg mitolojisini ulusal kültürün bir olgusu haline getirmesinden çok daha önce, Peterburg'un gerçek tarihine mitolojik öğeler nüfuz etmiştir.³⁶ V. Toporov'un incelemeleri sonrasında (1910'lu yıllarda) aynı düşünce A. Bely'in "Peterburg" adlı romanında terörist hareket ve başkentte devrimci atmosferi yansıtan bir bomba patlaması tasviriyle tekrar kaleme alınır. Dolayısıyla eskatolojik efsanenin, Peterburg metnine miras kalacak olan çeşitli temalara ve simgelere XIX. yüzyıl sonrasında da yön vereceği açıktır.

V. Toporov, Peterburg edebi mistisizminde iki tabakaya dikkat çeker: Bunlardan ilki 'düşük' diye tabir edilen folklor ve İncil'e ait imgeleri temel alan diavolizm; ikincisi ise 'yüksek' diye tabir edilen ve bazı öznel imgeler içeren demonizm'dir.³⁷ Araştırmacı Julie Buckler'e göre, bir kural olarak, bunlardan ilki çeşitli esrareniz yaratıklar, hayaletler ve falcılardan oluşur. Kent, cehennemle birlikte akla gelen bir mezarlıkla ya da çürümekte olan bir cesetle karşılaştırılır.³⁸ İkincisi ise kentin kurucusu I. Petro gibi, belli tarihi figürleri anımsatan (hayali) varlıklara işaret eder. Bu anlamda, A. Puşkin ve A. Bely'in eserlerinde tasvir ettikleri "Bakır Atlı ya da Bakır Konuk", Étienne Maurice Falconet'in efsanevi heykeli ile yakından ilişkilidir.³⁹ A. Puşkin'in "Bakır Atlı" fikrini nasıl geliştirdiği ve bunun otokratik güçle ilişkilerine nasıl yansıdığı konusu Roman Yakobson'un "Puşkin ve Onun Heykel Efsanesi" (Статуя в поэтической мифологии Пушкина) adlı kapsamlı çalışmasında da ele alınmıştır.

Peterburg mistisizminin "yüksek katmanında" ele alınan metinler ise, V. Toporov tarafından ortaya atılan hayali varlıklar (prizračnost) alanına dâhil olur. Yalnızca kentin yaratılış tarihi değil, aynı zamanda kentin coğrafi konumu,

³⁴ Antsiferov, *a.g.e.*, s. 52.

³⁵ G. Steiner, *Tolstoy mu Dostoyevski mi*, Çev. Sevda Çalışkan, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 39.

³⁶ Lotman, *a.g.e.*, s. 273.

³⁷ Toporov, *a.g.e.*, s. 48.

³⁸ J. A. Buckler, *Mapping Saint Petersburg: imperial text and city shape*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2005, s. 121.

³⁹ Buckler, *a.g.e.*, s. 121.

başka bir deyişle mayıs ayının ortalarından temmuz ayının ortalarına kadar süren beyaz geceler gibi ayrıntılar da onun kısa ömürlü doğasını ifade eder ve kentin gerçek varlığı konusunda şüphelere neden olur. Nitekim XIX. yüzyıl Rus edebiyatının 20-40'lı yıllarındaki Peterburg metinlerinde resmedilen kuzeyin başkenti iç karartıcı rengi, şeytani aurası; rutubet, aniden şiddetlenen rüzgâr gibi iklimsel özellikleri ve ıssız mekânlarıyla bütünleşen manzarasıyla suyun üzerine kurulmuş eskatolojik kent imgesini gözler önüne serer. XIX. yüzyılın ilk yarısına ait eserlerde öne çıkan kentsel eğilim, dönemin edebiyat topluluğu olan Doğalci Okul'un (Натуральная школа) yaygın organlarından "Peterburg Fiziyojisi" (Физиология Петербурга) adlı almanağın başlığına taşınır. Bu almanağın amacı Peterburg'un farklı yönlerini gözler önüne sermek değil, bu kentte yaşayanların özelliklerini ve onların farklı yaşam tarzlarını çözümleyici bir yaklaşımla ele almaktır. Eleştirmen Vissarion Belinski'nin ifadesiyle, bu almanağın amacı Rusya'nın Avrupalı görünüşü ile Asyalı oluşumu arasındaki belirgin çelişkileri ortaya çıkarmaktır.⁴⁰

Kentin eskatolojik görünümü F. Dostoyevski'nin ilk kısa hikâyelerinden biri olan "Yufka Yürekli" (Слабое сердце) adlı eserinde: "...*Bütün bunlar, bu alaca karanlıkta, koyu mavi gökte hafif bir buhar gibi, biraz sonra yitecek bir masal rüyası gibi duruyordu.*"⁴¹ sözleriyle masallar ülkesinin fantastik bir görüntüsü olarak betimlenir. Bu düşünce, kentin aldatıcı doğası hakkındaki bir mittin çok daha fazlasını yansıtır türdendir. Dış görünüşünün daima aldatıcı olduğu bir yer olarak sunulan Peterburg, N. Gogol'ün "Neva Bulvarı" (Невский проспект) adlı eserinde ise ilk olarak düzenli planı, caddelerinin ve kıyı şeridinin uyumlu ve oranlı sıralanışı, mimarisi vb. olumlu yönleriyle ele alınır. Ancak çok geçmeden ayırđına varılan kentin gerçek gibi görünmeyen atmosferi okura şu sözlerle aktarılır:

*"Yine de tuhaflıkta hiçbir şey Neva Bulvarı'nın eline su dökemez! Siz siz olun, Neva Bulvarı'na inanmayın! (...) Burada her şey yalan, her şey hayaldir çünkü hiçbir şey görüldüğü gibi değildir. (...) Bir tek sokak lambaları değil, her şey yalandır burada. Neva Bulvarı'nın işi gücü yalan, işi gücü gözbağcılıktır. Özellikle de gecenin var gücüyle bulvarın üzerine abanmasıyla binaların soluk sarı, ak duvarlarının değişik bir görünüm aldığı ve tümüyle ışığa, şamataya gömülen kentte, atların üzerinde çığlıklar atarak havaya zıplayan arabacıların, arabalarını köprülerden uçarcasına geçirdiği ve nesnelerin gerçek olmayan yüzlerini gösterebilmek için sokak lambalarını şeytanın kendisinin yaktığı zamanlarda..."*⁴²

* 1840'lı yıllarda Rus edebiyatında etkin olan Peterburg'lu yazarlar topluluğu "Doğalci Okul" terimiyle tanımlanır. Dostoyevski, Nekrasov, Hertsen, Gonçarov gibi Peterburg'da yaşayan yazarlar Oteçestvennie zapiski dergisinin çatısı altında toplanıp Doğalci Okul adını verdikleri özgün bir grup oluşturur. Bkz.: Türkan Olcay, *Rus Edebiyatında Doğalci Okul*, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları, 2003, s. 3-4.

⁴⁰ Aktaran: Olcay, a.g.e., s. 85.

⁴¹ F. M. Dostoyevski, *Yufka Yürekli*, Çev. Hacer Güneyligil, İstanbul, Oda yayınları, 2002, s. 73.

⁴² N. V. Gogol, *Bir Delinin Anı Defteri, Palto-Burun-Petersburg Öyküleri ve Fayton*, 11. bs. Çev. Mazlum Beyhan, İstanbul, İş Bankası yayınları, 2016, s. 42-43.

Bu hayal gücünün ve zihinsel aktivitenin hemen hemen her yönü Peterburg'un öykülenmesinde önemli bir rol oynar. F. Dostoyevski'nin "Öteki" (Двойник), N. Gogol'un "Burun" (Нос) adlı eserlerinde olduğu gibi sıklıkla orijinaline karşı çıkan maddesel ve özdeksel neredeyse her şey onun fantastik bir kopyası gibidir. Kentin bir insanın kendi hayal gücünün meyvesi olması, onu doğal olmayan bir biçime sokar. F. Dostoyevski "Yeraltından Notlar" (Записки из подполья) adlı eserinde bu durumu; "...Yeryüzünün en soyut, en inatçı şehri..."⁴³ sözleriyle ifade eder. Ancak bu soyutluk, Peterburg'un ücra köşelerinin ev sahipliği yaptığı; insanların varsıl-yoksul uçurumunun, yaşanan sosyal adaletsizliğin ve çarpık toplumsal yapının aktarılmasıyla somutlaştırılır. Bu anlamda N. Gogol'un "Palto" (Шинель) adlı eserinin açık bir yorumu olarak nitelendirilen "İnancıklar" (Бедные люди)'da farklı yaşamlarla somutlaştırılan yoksulluk boyutu adeta derecelendirilir, yeniden boyutlandırılır.⁴⁴ "Küçük insan" ilk defa bu eserle kendi bilincine varır. A. Puşkin, N. Gogol ve Doğalçı Okul'un geleneğini sürdüren ve Peterburg metinlerine kendi yaratıcılığını katarak bunu farklı bir şekilde yorumlayan F. Dostoyevski ise bu döneme damgasını vuran küçük insana ve hayalperest kahramana ait özellikleri sentezlediği "Peterburg tipi"yle sanatsal bir açılım gerçekleştirir. Bu nedenle V. Toporov, F. Dostoyevski'yi Peterburg metinlerini kendine özgü bir biçimde bir araya getiren ve kurgulayan "Peterburg metinlerinin dahi biçimcisi" olarak adlandırır.⁴⁵

Peterburg'da asıl olan görülen gerçeklikle yaşanan gerçeklik arasındaki acımasız çelişkidir.⁴⁶ Bunu sanatına taşıyan dönemin yazarları, F. Dostoyevski'ye atfedildiği gibi, Peterburg metinlerinin birer biçimcileridir. Kentin gerçek ve hayal ürünü arasındaki bu karşıtlığı, V. Toporov'un ortaya attığı birçok yaklaşımda kendisini gösterir. Bunlar arasında otokratik güç ve küçük insan imgesi, doğal ve yapay, canlı ve yaşamayan, Rus ve yabancı (sıklıkla Peterburg-Moskova veya Peterburg ve diğer kentlerin karşıtlıkları), uyum ve karşıtlık ve son olarak orijinal ve kopya gibi özellikler sıralanabilir. Böylelikle Rus kültürünün bir parçası haline gelen Moskova-Peterburg karşıtlığının V. Toporov'un incelemelerinde de etkili olduğu görülür. F. Dostoyevski'nin söz konusu eserlerinin yanı sıra D. V. Grigoroviç'in "Kış Akşamı" (Зимний вечер), A. F. Pisemski'nin "Piterşçik" (Питерщик), N. S. Leskov'un "Amazon" (Воительница), İ. S. Turgenyev'in "Üç Karşılaşma" (Три встречи), "Hayaletler" (Призраки) ve "Ham Toprak" (Новь) adlı eserleri de XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait Peterburg metinlerini temsil eder. XX. yüzyılın başlangıcında ortaya çıkan kent metinleri ise sverhtekst(ler)' olarak

⁴³ F. M. Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, 13. bs. Çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul, İş Bankası Kültür yayınları, 2016, s. 7.

⁴⁴ M. Ö. Parer, "Peterburg Öyküleriyle Gogol ve Dostoyevski", *IV. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi Kültürler ve Değerler Buluşması, Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi yayınları*, 2013, s. 556-555.

⁴⁵ Toporov, *a.g.e.*, 25.

⁴⁶ Parer, *a.g.e.*, s. 560.

* Sverhtekst (сверхтекст): İçeriğe ya da sözü edilen bir duruma bağlı olarak bir araya getirilen düşünceler, metinler bütünüdür. Metinlerin tematik olarak bir araya getirildiği ortak bütünsel bir oluşumdur. Zaman ve mekânla sınırlıdır. Bkz.: N. A. Kupina, G. V. Bitenskaya, *Severhtekst i ego raznovidnosti. Çelovek- Tekst- Kultura. Yekaterinburg*, 1994. s. 214-235.

biçimlenir, bu çerçevede eserler kaleme alan Simgeciler (Символисты) etkin bir rol üstlenir. Nitekim XIX. yüzyıl Peterburg metinleri çoğunlukla nesir türünde kaleme alınmışken, XX. yüzyılın şafağında ortaya çıkan Peterburg teması ise öncelikli olarak şiir türünde yer edinmiştir. Bu anlamda A. Blok ve A. Bely, Z. Gippius ve D. Merejkovski, V. Bryusov ve Vyaç. İvanov, M. Kuzmin ve G. İvanov, V. Hodaseviç ve F. Sologub, İ. Annenski ve N. Gumilyov, A. Ahmatova ve O. Mandelştam Gümüş Çağ Peterburg metinlerinin şiir türündeki temsilcileri olarak kabul edilirler. D. Merejkovski'nin "Deccal. Petro ve Aleksey", A. Bely'in "Peterburg", A. M. Remizov'un "Kutsanmış Kız Kardeşler" (Крестовые сестры), N. Sanjar'ın "Anna'nın Notları" (Записки Анны), A. İ. Kuprin'in "Kurmay Yüzbaşı Ribnikov" (Штабс-капитан Рыбников) gibi eserleri ise Gümüş Çağ nesir türüne ait Peterburg metinlerini temsil eder.⁴⁷

Edebiyat bilimci Konstantin Moçulski'nin, A. Puşkin'in "Bakır Atlı" adlı dâhiyane eserinin dâhi bir tamamlayıcısı olarak nitelendirdiği; Leonid Dolgopolo'v'un ise Rusya tarihinin Peterburg dönemini kutlu bir sona erıştiren *netice romanı* (роман итогов) olarak ifade ettiği A. Bely'in "Peterburg" adlı eseri, ortaya koyduğu *tamamlayıcı* anlatımıyla Peterburg metinlerinin temel kaynağı kabul edilir.⁴⁸ A. Bely, söz konusu eseriyle bir taraftan Peterburg metinleri geleneğini bir üst noktaya taşıırken, diğer taraftan bu yaklaşıma karşıt bir biçimde geleneksel normların dışında bir çalışma ortaya koymuştur. Nitekim A. Bely'in "Peterburg"u A. Puşkin'in "Bakır Atlı" adlı eserinin karşıtı olarak nitelendirilse de, onun ortaya attığı fikirleri geliştiren bir yönü de vardır. A. Bely'in A. Puşkin'e nesir türünde bir eserle yanıt vermesi de bir rastlantı değildir. "Bakır Atlı", yalnızca devleti değil, pek çok yaşamın kontrolünü elinde tutan Petro'yu da simgeler. Bely'in Petro'su ise yalnızca bir çar değil, aynı zamanda É. M. Falconet'in heykelidir, eser A. Puşkin'in; "Korkunç bir çağdı/ Hatırası halâ taze/ Onu anlatmaya, dostlarım/ Sizin için başlıyorum,/ Hüzünlü olacak öyküm" dizeleriyle başlar.⁴⁹ Araştırmacı Zara Mints'e göre, hem çağın kendisi hem simgencilik kültürü yapısı A. Puşkin'in felsefi yönünü anlamak ve onun sanatını özümseyebilmek niyetindedir.⁵⁰ Bu anlamda A. Puşkin'in destansı eseri yalnızca A. Bely'i değil, çağdaşları V. Bryusov'u ve Merejkovski'yi de etkisi altına alır.

V. Toporov; A. Blok'u ve A. Bely'i XX. yüzyıl Rus edebiyatı Peterburg metinlerinin kilit isimleri olarak ifade eder. Peterburg imgesi A. Blok'un şiir türündeki eserlerinin hemen hemen hepsinde önemli bir yer tutar, A. Bely'in sanatında ise bu imge çoğunlukla "Peterburg" romanıyla öne çıkar. Eserde tarihin kendisi de mitolojik bir ifadeyle yansıtılır, ancak bu yaklaşım A. Blok'un Peterburg metinlerinde görülmez. Genel itibarıyla A. Blok'un Peterburg'u Tanrının kaderine terk ettiği, unutulmuş bir kenttir. Bu nedenle yazarın kendisinin yarattığı mitolojik imgeler; "kara adam" (чёрный человек), "görünmez kadın" (невидимка), "kırmızı cüce" (красный карлик) ya da İncil'den ve farklı mitolojilerden alıntı-

⁴⁷ Z. G. Mints, M. V. Bezrodny, A. A. Danilevski, "Peterburgskiy tekst i russkiy simbolizm", *Semiotika goroda i gorodskoy kulturi. Trudi po znakovim sistemam*. Vıp. 18, Tartu, 1984, s. 79.

⁴⁸ A. G. Boçanov, "Listopad", *Literaturnoe obozrenie*, № 3, 1982, s.45-48.

⁴⁹ Bely, *a.g.e.*, s. 6.

⁵⁰ Z. G. Mints, "U istokov simbolistskogo Puşkina", *Puşkinskie çteniya*, Tartu, Talin, 1987, s. 72-76.

ladığı imgeler; “alev rengi gözleri olan karayılan”, “Babil’in yitik kızı”, “orman veya su perisi” Peterburg’un eskatolojik arka planını gözler önüne serer.⁵¹ XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl Rus edebiyatı Peterburg metinlerini değerlendiren Z. Mints, bu dönemlere ait eserler arasındaki ilişkiyi metinlerarasılık kavramıyla açıklar. Z. Mints’e göre A. Puşkin’in “Bakır Atlı” (Медный всадник), “Maşa Kızı” (Пиковая дама); N. Gogol’ün “Peterburg Öyküleri” (Петербургские повести); F. Dostoyevski’nin “İnsancıklar” (Бедные люди), “Öteki” (Двойник), “Ev Sahibesi” (Хозяина), “Yer Altından Notlar” (Записки из подполья), “Suç ve Ceza” (Преступление и наказание), “Budala” (Идиот), “Delikanlı” (Подросток) vb. eserleri 1900’lü yıllarda kaleme alınan Peterburg metinlerinin özünü oluşturur.⁵² Nitekim metinlerarasılık, dar bir hacim içinde derin anlam katmanları ve zengin açılımlar sunarak geçmişi birikimini bugüne taşır.

Sonuç

İmgeler, simgeler, mitler psikenin sorumsuz yaratıları değillerdir, bir gerekliliğe cevap verirler ve varlığın en gizli özelliklerini açığa çıkartmak gibi bir işlevi yerine getirirler. İmgeler, tarih ötesi dünyaya bir açılmıdır. Farklı tarihlerle onların sayesinde iletişim kurulur. Bu anlamda bataklık balçığının ve dayanılmaz nemin insanın iliğine işlediği; ne baharın, ne yazın, ne de kışın olduğu; çürük, ıslak bir güzden başka bir mevsim tanımayan Peterburg’un varoluş hikâyesi zamanın ötesine taşınır. Doğanın ve insanın benzersiz mücadelesi onu eskatolojik mitlerle bir araya getirerek *bir tasavvur kenti* olarak anılmasına zemin hazırlar. Mitolojiden metne uzanan bu eskatolojik yolculukta tarihsel motifler efsanelleştirilirken, mitler edebi metinlerin kurgusal düzlemine yerleşir. Peterburg’un yaratıcısının zihninde başlayan kentin varoluş hikâyesi “Bakır Atlı”da “Başiboş dalgaların yanında durdu O ve/ derin düşüncelere dalıp baktı uzun uzun” sözleriyle yer bulur. Rus edebiyatında “Bakır Atlı” ile başlayan ve Peterburg’un gerçeküstü niteliğini ifade eden bu gelenek, sanatsal olduğu kadar siyasal bir eylemin de varlığına işaret eder. Nitekim A. Puşkin’in, 1825 Dekabrist Ayaklanması sonrasında, I. Nikolay iktidarının siyasal ve kültürel atmosferinde kaleme aldığı bu eserin başlangıç kısmına düşülen notta, anlatılanların gerçek bir olaya dayandığı ifade edilir. Böylelikle Dekabristler’in de ötesine, kentin derinliklerine uzanan XIX. yüzyıl Peterburg metinlerinde kentin görkemli mimarisi pus ve kasvetin içinde buharlaşarak mistik bir ifade, hayaletlerle ilişkilendirilen eskatolojik bir kimlik kazanır. Söz konusu gerçeküstü gerçeklik XX. yüzyıl Peterburg metinlerinin temsilcilerinin yanı sıra, 1905 ve 1917 devrimlerinin etkisiyle yaratılan sanatsal çalışmaların da temelini oluşturur.

⁵¹ L. S. Pavlenko, “Mifologiya goroda v tvorçestve simbolistov. Peterburgskiy tekst v tvorçestve A. Bloka i A. Belogo”, *Vestnik MGOU No.2*, 2015, s. 7.

* Metinlerarasılık (intertextuality) bir yeniden yazma işlemidir. Bir yazar bir başka metni kendi metninin bağlamında yeniden oluşturur. Bu dönüşüm alıntı, anırtırma, çalıntı, öykünme-pastiş, parodi, alaycı dönüştürüm, tarzında açık ya da kapalı göndermeler vasıtasıyla gerçekleşir. Bkz.: K. Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*. Öteki Yayınları, Ankara, 2000, s. 43.

⁵² Z. G. Mints, “Peterburgskiy tekst i russkiy simbolizm”, *Blok i russkiy simbolizm: izbrannie trudı*, Peterburg, İskusstvo, 2004, s. 104.

Abstract

Petersburg: A Mithic and Textual Existence Beyond The Limits of The Time

Every historical existence carries a big part of the humanity of the prehistoric times. Myths known as the expression of the reality, states the theoretical construction of an unknown place or time. In this sense Petersburg, which is considered as both a bright indication of Russian modernization and archetype of "unrealistic city" of the modern world, points an existence beyond time. In this way, the city, which is the target of statements such as fake, artificial and cosmopolitan, is remembered as earthly. Petersburg, which embodies a topographical paradox that has both marginal and central property for Russia, becomes an intercultural focus, a city-text in time. The mythological area that took place in the construction of the city was conditioned with the future history, features and life order of the city. City-text which was formed through this approach feeds from the creation legend of the city that dominates the Petersburg theme, feels a catastrophe and gives an apocalyptic mood.

In this study the existence formed through the images, myths and ideas that exist in the nature of Petersburg was observed under the light of literary texts with a interdisciplinary method.

Keywords: Petersburg, myth, the city, city-text, existence.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B., *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, İnkılap, 2015.
- Aktulum, K., *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki yayınları, Ankara, 2000.
- Akyürek, E. "I. Constantinus: Konstantinopolis'in Kuruluşu", *Aktüel Arkeoloji* 37, Ocak-Şubat 2014, s. 76-87.
- Antsiferov, N., *Duşa Peterburga*, Moskva, Bertelsmann media moskau, 2014.
- Assmann, J., *Kültürel Bellek*, Çev. Ayşe Tekin, İstanbul, Ayrıntı yayınları, 2015.
- Bely, A., *Petersburg*, Çev. S. Gürses, İstanbul, Everest yayınları, 2009.
- Berman, M., *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, Çev. Ü. Altuğ, B. Peker, İstanbul, İletişim yayınları, 2013.
- Boçanov, A. G., "Listopad", *Literaturnoe obozrenie*, № 3, 1982, s.45-48.
- Boym, S., *Nostaljinin Geleceği*, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Metis yayınları, 2009.
- Buckler, J. A., *Mapping Saint Petersburg: imperial text and city shape*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2005.
- Dostoyevski, F. M., *Yeraltından Notlar*, 13. bs. Çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul, İş Bankası Kültür yayınları, 2016.
- *Yufka Yürekli*, Çev. Hacer Güneyligil, İstanbul, Oda Yayınları, 2002.
- Emirova, L. A., "Gorod orla i zmeya, ili k istorii 'peterburgskogo teksta'", *Literaturnoe obozrenie: istoriya i sovremennost*, DGPU., 2012, s. 220-226.

- Gardner, J. F., *Roma Mitleri*, Çev. S. Korkmaz, Ankara, Phoenix kitap, 2012.
- Gezgin, İ., *Sanatın Mitolojisi*, 3. bs., İstanbul, Sel yayınları, 2014.
- Gogol, N. V., *Bir Delinin Anı Defteri, Palto-Burun-Petersburg Öyküleri ve Fayton*, 11. bs. Çev. Mazlum Beyhan, İstanbul, İş Bankası yayınları, 2016.
- Gornova, G. V., *Filosofiya goroda*, Moskva, Forum, 2014.
- İnanır, E., “‘Mif jertvoprinoşeniya’ v tekstah russkoy i bolgarskoy literatür”, *Karadeniz Dergisi*, 2018 (38), s. 26-33.
- *Rus Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi yayınları, 2003.
- Kupina N. A., Bitenskaya G. V., *Sverhtekst i ego raznovidnosti. Çelovek- Tekst-Kultura*. Yekaterinburg, 1994.
- Lomonosov, M. V., *İzbrannie proizvedeniya*, Leningrad, Sovetskiy pisatel, 1986.
- Lotman, Yu., *Düşünen Dünyaların İçinde İnsan-Metin-Semiosfer-Tarih*, Çev. S. Gürses, Ankara, Bilgesu, 2012.
- Lyusiy, A., *Moskovskiy tekst*, Moskva, VEÇE, 2013.
- Matich, O., *Petersburg/Petersburg: novel and city 1900-1921*. Madison, WI: The University of Wisconsin Press, 2010.
- Mints, Z. G., “Peterburgskiy tekst i russkiy simvolizm”, *Blok i russkiy simvolizm: izbrannie trudi, Peterburg, İskusstvo*, 2004, s. 101-106.
- “U istokov simvolistskogo Puşkina”, *Puşkinskie çteniya*, Tartu, Talin, 1987, s. 72-76.
- Mints, Z. G., Bezrodnıy, M. V., Danilevski A. A., “Peterburgskiy tekst i russkiy simvolizm”, *Semiyotika goroda i gorodskoy kulturi. Trudi po znakovim sistemam*. Vıp. 18, Tartu, 1984, s. 78-89.
- Necatigil, B., *Küçük Mitologya Sözlüğü*, İstanbul, YKY, 2017.
- Olçay, T., *Rus Edebiyatında Doğalcı Okul*, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları, 2003.
- Parer, M. Ö., “Peterburg Öyküleriyle Gogol ve Dostoyevski”, *IV. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi Kùltürler ve Değerler Buluşması*, Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi yayınları, 2013, s. 556-555.
- Pavlenko, L. S., “Mifologiya goroda v tvorçestve simvolistov. Peterburgskiy tekst v tvorçestve A. Bloka i A. Belogo”, *Vestnik MGOU No.2*, 2015, s. 7-15.
- Pleşkova, O. İ., “Den Petra” A. N. Tolstogo: Perelomlenie traditsii D. S. Merejkovskogo”, *Kultura i tekst № 12*, 2011, s. 320-328.
- Poleşçuk, L. Z. “Peterburgskiy tekst i Peterburgskiy mif v kontseptsii V. N. Toporova”, *Vestnik KFU im. N. A. Nekrasova*, No:1, 2008, s. 98-101.
- Puşkin, A. S., *Bakır Atlı*, Çev. Azer Yaran, Dünya Klasikleri Cumhuriyet, 2000.
- *Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar*, 8. bs. Çev. Atal Behramoğlu, İstanbul, İş Bankası yayınları, 2006.

- Sobçak, A., *İz Leningrada v Peterburg puteşestvie vo vremeni*, Sankt-Peterburg, Kontrfors, 1999.
- Steiner, G., *Tolstoy mu Dostoyevski mi*, Çev. Sevda Çalışkan, İstanbul, İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul, 2015.
- Sumarokov, A. P., *İzbrannie proizvedeniya*, Leningrad, Sovetskiy pisatel, 1957.
- Toporov, V. N., *Peterburg i Peterburgskiy tekst russkoy literaturi: izbrannie trudi*, SPB: İskusstvo, 2003.